

Zoltán András

Szöveggyűjtemény a ruszin írásbeliség tanulmányozásához

(Udvarî, Ītvan: Zbir'ka žerel pro studîŕusins'kogo pisemstva I. Kirilicn'ubb Ēniky mukacovs'kogo episkopa Andrî Bačins'kogo. – Udvari István: Szöveggyűjtemény a ruszin írásbeliség tanulmányozásához I. Bacsinszky András munkácsi megyéspüspök cirillbetűs körlevelei. Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2002. 238 p. [= *Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia* 12.]

Udvari István az elmúlt szűk harminc évben könyvtárnyi irodalommal gazdagította a hazai ruszin filológiát. Monográfiák, tanulmányok, szövegkiadások hosszú sorával mutatta fel a „gens fidelissima” nyelvi és művelődési értékeit. Impozáns mennyiségű és vitathatatlan értékű, a nemzetközi ruszin filológiai kutatásban is megkerülhetetlen munkásságát kétkötetes bibliográfia segít áttekinteni.* Új kötetében a szerző elsősorban levéltári kutatásai során összegyűjtött szövegeket tesz közzé, de kísérő tanulmányaiban jelentős nyelv- és művelődéstörténeti megállapításokat is tesz. A kötet metanyelve általában a ruszin, de előszava – a ruszin mellett (7–8. p.) – magyar nyelvű is (5–6. p.), emellett részletes angol (206–215. p.), orosz (216–226. p.) és magyar nyelvű (227–236. p.) rezümé egészíti ki a könyvet, továbbá a közölt levéltári dokumentumok mindegyikét angol, orosz és magyar nyelvű tartalmi kivonat kíséri, tehát a könyv a nemzetközi kutatás számára is könnyen hozzáférhető. Ebben a tekintetben a könyv szerkesztését tekintve is a Kárpátaljai Tudományos Társaság (vö. Káprály Mihály könyvéről szóló ismertetésünket) legjobb hagyományait követi.

A könyv gerincét Bacsinszky András (1732–1809) cirill betűs körleveleinek publikálása alkotja (47–191. p.). Bacsinszky életét és munkásságát külön fejezetben mutatja be a szerző (9–46. p.), mivel a ruszin felvilágosodás e jelentős alakja nagy hatással volt korának ruszin művelődésére. Galiciából áttelepült nemesi családban született, az ungvári jezsuita gimnáziumban tanult, majd Nagyszombaton végezte el a teológiát. Tanulmányai végeztével Hajdúdorogra került segédlelkésznek, majd lelkésznek. Életének ebben a szakaszában is nyelvi sokszínűség jellemzi. Az anyakönyveket egyházi szlávul vezeti, a város vezetésével magyarul levelez, az egyházi hatóságokkal latinul és ruszinul, a megyei hivatalokkal az akkor hivatalos latin nyelven érintkezik. 1772-ben lett munkácsi püspök, s ebbéli minőségében sokrétű kulturális és szervezőmunkát folytatott. Átszervezte a görög katolikus papnevelést, könyvtárat, levéltárat alapított, valamint nagy figyelmet szentelt a falusi papság és a nép anyagi és szellemi gyarapodásának. Megszervezte a teljes egyházi szláv nyelvű Biblia kiadását, amely 1804–1805-ben a budai Egyetemi Nyomdában készült.

A körlevelek tartalmilag két csoportra oszthatók. Az elsőbe azokat sorolja a szerző, amelyek a világi hatóságok rendeleteit közvetítik a papságon keresztül a hívek felé; ezek létrejötté Bacsinszky hivatali kötelességeivel függ össze. A másik csoportba tartozó leve-

* Szlavisztikai bibliográfia Udvari István munkássága alapján I. Adatok a hazai ukrainisztika és ruszinisztika bibliográfiájához (1974–1995). Szerk. Vraukóné Lukács Ilona. 2. kiad. [1. kiad.: 1995], Nyíregyháza, Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, 2002 (= Bibliográfiai füzetek 31); Szlavisztikai bibliográfia Udvari István munkássága alapján II. Adatok a hazai ukrainisztika és ruszinisztika bibliográfiájához (1995–2000) Szerkesztette Bajnok Lászlóné. Nyíregyháza, Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, 2001 (= Bibliográfiai füzetek 30)

lek a püspök saját kezdeményezésére íródtak, és ezekben nyilvánul meg igazán személyisége, itt érhető tetten a ruszin felvilágosodás nagy alakjának népnevelő törekvései, ezekből hámozható ki nézetrendszere. A szerző részletesen elemzi e körlevelek tartalmát, és megállapítja, hogy azokból egy olyan egységes program olvasható ki, amelynek kulcsszavai a papság, a nyelv, a nép, az egyház, a gyermekek és az ifjúság. Rámutat arra, hogy a felvilágosító buzgalom óhatatlanul nemzeti jelleget ölt. Mivel Bacsinszky úgy látta, hogy a ruszin nép és nyelv megőrzésének egyetlen letéteményese a papság, arra intette a lelkészeket, hogy feladatukat a nép érdekében rendszeresen és lelkiismeretesen lássák el. Kiállt a népiskolák mellett, elrendelte, hogy a gyermekek 6 és 14 éves koruk között hitoktatásban részesüljenek. Ennek elősegítésére kötelezte az egyházközségeket, hogy vásárolják meg Kutka János 1801-ben Budán kiadott katekizmusát.

A tartalom mellett azonban rendkívül fontos volt a körlevelek nyelve is, hiszen a püspök írásai nyelvi mintául szolgáltak a lelkészek számára, márpedig a ruszin értelmiséget ebben a korban gyakorlatilag a papok alkották. A körlevelet a papoknak el kellett olvasniuk, be kellett másolniuk a jegyzőkönyvbe, a hívekre tartozó részeket ki kellett hirdetniük a szószékről. Ezáltal a körlevelek az irodalmi nyelvi normát is jelentették a ruszinok körében. A ruszinoknál a XIX. században egyeduralkodóvá váló hibrid irodalmi nyelvi forma, az ún. *jazyčie* gyökerei Udvari szerint éppen Bacsinszky kancelláriájának nyelvi gyakorlatában keresendők.

A *jazyčie* eredetének a függelékben a szerző külön tanulmányt szentel (195–205. p.). Vitába száll azokkal a szerzőkkel, akik a *jazyčie*-ben valamiféle szervesen, érthetetlen és zagyva keveréknyelvet látnak. Véleménye szerint Bacsinszky kancelláriája a felsőbb világi hatóság, a bécsi udvarban használt nyelvváltozatot tekintette mintának, tehát a *jazyčie* gyökerei a Mária Terézia korabeli bécsi udvari kancelláriai gyakorlatban keresendők. Ennek igazolására a szerző közöl két (nagy)orosz nyelvű, a császári és királyi hadvezetéstől származó, a szökött katonák számára közkegyelmet hirdető parancsot (*General-Pardon*, 1805-ből, illetve 1806-ból), mondván, hogy ezek nyelve teljesen megegyezik Bacsinszky körleveleinek nyelvezetével. Ez a megfogalmazás így egy kissé sommásra sikerült. Annyi bizonyos, hogy a püspöki kancellária nyelvi gyakorlatát nem hagyhatta érintetlenül a bécsi orosz nyelvű iratok nyelvhasználata, de azonosságról azért nincs szó. A két „General-Pardon” ugyanis nagyorosz („muszka”) nyelvű, míg a Bacsinszky-körlevelek a nagyorosz nyelvi minták mellett bőségesen élnek az egyházi szlávnyak a korabeli orosz irodalmi nyelvbe át nem ment elemeivel és az örűtűn irodalmi nyelv, a *prosta mova* eszközeivel is. Ha tehát nem értűnk is teljesen egyet Udvari Istvánnak eme sarkítottan megfogalmazott tételével, mégis rendkűvűl figyelemreműltűnűk tartjuk a szerzőnek azt a megfigyelését, hogy a XVIII–XIX. század fordulóján a ruszin művelűdést *via Vienna* érte jelentűs nagyorosz hatás.

A fenti kérdés további vizsgálatot igényel. Ehhez megbízható alapot jelent a Bacsinszky-szűvegek gondos közreadása, továbbá a kérdés megoldása felű vezetű űton jű űtűmutatásul szolgálhatnak a szerzőnek a kísűrű tanulmányokban kifejtett gondolatai, különűsen e bécsi kancelláriai oroszszágnak a kutatásba valű bevonása kecsegtet további, a ruszin művelűdéstűrtűnet keretein messze tűlmutatű eredműnyekkel.